

Een prosodisch contrast tussen Noord en Zuid: een gevolg van een Frans-Vlaamse Sprachbund (en West-Germaanse typologie).

Roland Noske

Université Lille 3 & CNRS UMR 8163 'Savoirs, Textes, Langage'

roland.noske@univ-lille3.fr , <http://perso.univ-lille3.fr/~rnoske>

Verklarende woordenlijst:

Prosodie: alle fonologische organisatie boven het niveau van het segment (foneem), d.w.z. klemtoon, ritme, zinsmelodie, indeling in constituenten (lettergreep, voet, fonologisch woord, enz.).

Sprachbund: (taalgebied, gebied van convergentie of diffusie) een groep talen die door taalcontact bepaalde gelijkenissen zijn gaan vertonen. De talen in kwestie zijn genetisch niet verwant of zijn dat slechts op grote afstand. Bekendste voorbeeld: Sprachbund in de Balkan (gelijkenissen tussen het Albaans, Grieks, Roemeens, alsmede de Slavische talen Macedonisch, Bulgaars en Servisch). Andere voorbeelden genoemd in de literatuur: talen in Ethiopië (Zuid-Semitische talen, Amharisch), het gebied rond de rivier de Sepik in Papoea-Nieuw-Guinea, talen in het gebied van de Oostzee (Baltisch-Scandinavisch-Finoegrisch), talen in de Kaukasus, en in West-Europa: Germaans-Romaans (afgezien van het Engels).

I. Tegenstelling in resyllabificatie over morfeemgrenzen heen tussen Noord- en Zuid-Standaardnederlands.

- In zowel de Nederlandse als de Belgische variant van het Standaardnederlands wordt een hiaat (klinker-klinker) opgevuld door invoeging van een glottisslag (in bepaalde gevallen: een homorganische halfklinker), indien de tweede klinker klemtoon draagt:

(1) beamen [bə'ʔa:mən]

- Een fonetische glottisslag (glottisslagen zijn voorspelbaar uit fonologische of morfologische structuur, en zijn dus niet fonemisch in het Nederlands) kan alleen aan het begin van een lettergreep voorkomen.

==> Daarom: een glottisslag kan fungeren als indicator van de plaats van de grens van een lettergreep.

(2) In de Noordelijke variant worden de eindmedeklinkers van voorvoegsels en beginpartikels niet geresyllabificeerd in de aanzet van een volgende lettergreep als de wortel van het woord met een klinker begint ('prefixes are non-cohering', Booij (1995, 2002)):

- a. uit[ʔ]eindelijk
- b. ver[ʔ]armen
- c. on[ʔ]eens (adj.)
- d. ver[ʔ]ont[ʔ]achtzamen
- e. on[ʔ]afhankelijk

Dit is tevens het geval voor afleidingen met het klinker-initiële adjectivische achtervoegsel *-achtig*:

- f. berg[ʔ]achtig

(3)	onderliggende vorm	Nnl.	Znl.u
a.	uiteindelijk	/œyt+ɛində+lək/	[œyt. 'ʔein.də.lək] [œy. 'tɛin.də.lək]
b.	verarmen	/vər+ɑrm+ən/	[vər. 'ʔɑr.mən] [və. 'rɑr.mən]
c.	oneens	/ɔn+e:ns/	[ɔn. 'ʔe:ns] [ɔ. 'ne:ns]
d.	verontachtzamen	/vər+ɔnt+ɑxt+zɑ:m+ən/	[vər.ʔɔnt. 'ʔɑxt.sɑ:.mən] [və.rɔn. 'tɑxt.sɑ:.mən]
e.	onafhankelijk	/ɔn+ɑf+hɑŋ+lək/	[ɔn.ʔɑf. 'hɑŋ.kə.lək] [ɔ.nɑ. 'fɑŋ.klək]
f.	bergachtig	/bɛrɣ+ɑxtəx/	['bɛrx. ʔɑx.təx] ['bɛr. ɣɑx.təx]

Merk op dat in de vorm onder (3e) de *f* in het Zuidelijk Standaardnederlands in de positie van de aanzet van de derde syllabe staat, terwijl de *h* is uitgewist. In (3f) zien we nog een extra aanwijzing voor de tegenstelling in syllabificatie: in de zuidelijke variant ondergaat de finale stemhebbende obstruent /ɣ/ van het eerste morfeem /bɛrɣ/ geen verscherping (Auslautsverhärtung), i.t.t. de toestand in de noordelijke variant, waar dit segment als [x] (of [χ]) wordt gerealiseerd. Dit vormt een onafhankelijke bevestiging dat dit segment zich in de zuidelijke variant zich op de plaats van de aanzet bevindt.

==> Deze 'fout' wordt niet vermeld in de correctieve uitspraakgids voor Vlamingen van Blancquaert (1934) (Noordnederlands is (of was) de norm), noch in *welke andere bron ook maar* in de literatuur. <==

II. Tegenstelling in klinkeruitwissing (clitische voornaamwoorden, lidwoorden)

- (4) het is /ət ɪs/ [tɪs] (Nnl. & Znl.)
in het Noorden ook: [ətɪs] (in het Zuiden [hətɪs])
- (5) a. Noordelijke variant: was het /vɑs ət/ [vɑsət]~[vɑzət] *[vɑst]
b. Westvlaams (Wv.): was het /was ət/ [wɑst] 'was it'
- (6) de engelen [də.ʔɛ.ŋə.lə] (Nnl.), [dɛŋ.lɪ] (Wv.)
- (7) a. dat ik /dɑ ɛk/ [dɑk] (Wv.) (/dat ɪk/ [dɑtɪk] in Nnl.)
b. ik hoor /ɛk o:r/ [kɔ:r] (Wv.) 'I hear' (/ɪk ho:r/ [ɪkho:r] in Nnl.)

III. Verklaring: verschil in volgorde van beperkingen (in de Optimaliteitstheorie, OT).

GELIJKRICHTING (ALIGN): woord- en derivationale morfeemgrenzen moeten samenvallen met lettergreepgrenzen.

AANZET (ONSET): de lettergrepen moeten een aanzet hebben (of, in een andere versie van de theorie: de aanzetten van de lettergrepen mogen niet leeg zijn)

Tabel 1: Zuidelijk Nederlands

kandidaten	AANZET	GELIJKRICHTING
(.ɔn.)(e:ns.)	**	
☞ (.ɔ.)(.ne:ns.)	*	*

Tabel 2: Noordelijk Nederlands

kandidaten	GELIJKRICHTING	AANZET
☞ (.ɔn.)(.e:ns.)		**
(.ɔ.)(.ne:ns.)	*	*

Tabel 3: West-Vlaams

kandidaten	AANZET	GELIJKRICHTING
(.ik.)(.o:r.)	**	
☞ (.ko:r.)		**

IV. Vraag: Wat is de oorsprong van de tegenstelling in syllabificatie en klinkeruitwissing tussen het Noordelijk Nederlands en Standaard-Duits aan de ene kant en Zuidelijk Nederlands aan de andere?

Hypothese: het waargenomen gedrag van het Zuidelijk Nederland m.b.t. syllabificatie en klinkeruitwissing o.a. in voornaamwoorden is het gevolg van taalcontact met Romaanse dialecten.

Argumenten:

- (i) Nederlands en Frans hebben vanaf de vroege Middeleeuwen intensief samengeleefd, vooral in het tweetalige graafschap Vlaanderen (vanaf de 9e eeuw Frans bezit, vroege stedelijke ontwikkeling, met in de Vlaamstalige steden in de 13e en 14e eeuw Franstalige patriciërs (leliaards) b.v. in Brugge, Ieper, Kortrijk).
- (ii) Van een aantal fonologische verschijnselen is bekend dat ze de Germaanse/Romaanse taalgrens in het huidige België en Noord-Frankrijk zijn overgestoken. Tevens zijn er parallelle fonologische ontwikkelingen aan beide zijden van de taalgrens. Daarnaast zijn er veel syntactische parallellen tussen het West-Vlaams en het Frans (Liliane Haegeman, persoonlijke mededeling).

Vijf fonologische verschijnselen genoemd door De Schutter (1999):

- i. Verscherping duikt op in het Frans en het Picardisch (*herbe* ‘gras’ wordt uitgesproken met een slot-[p] in de Romaanse dialecten van Noord- en Noordoost-Frankrijk en in Wallonië). Dit is een beïnvloeding door Germaanse dialecten.
- ii. De breking van klinkers (zoals in het Fr. *fièvre*, *pièce*) (m.a.w. het ontstaan van stijgende diftongen, een historisch proces dat in grote delen van de Romania heeft plaatsgevonden). Dit proces heeft de breking veroorzaakt van /a/ voor /r/ + dentale plofklank in Zuidelijke dialecten: paard ⇒ [p(j)ɛ:(r)t];
- iii. Het (weer) verschijnen van /h/ als foneem in Waalse dialecten, als gevolg van Germaanse invloeden;
- iv. Polarisatie van klinkers (zoals in Fr. *muur* [myr] en Nl. *muur* (in beide gevallen: < Lat. *murus*), ZW-Nederlands *veugel* [vøʏəl] < *vogel* [voyəl])
- v. Lenitie van dentale medeklinkers (zoals Fr. *feuille* [føɛj] ‘blad’, < Lat. *folia*), ZW-Nederlandse verkleinwoorden /+tʃə/ (< /+kə/).

Een zesde verschijnsel wordt genoemd door Ryckeboer (2004:44) voor het Frans-Vlaams, maar is geldig voor het West-Vlaams in het algemeen:

vi. Monoftongering van [au] naar [u] voor dentale of alveolaire obstruenten. Deze ontwikkeling vinden we ook in dezelfde periode bij de Romaanstalige burenen, nl. in het Picardisch.

Het Frans syllabificeert dwars door woordgrenzen heen, en stopt alleen bij hogere prosodische grenzen (wellicht de ‘phonological phrase’).

(8) traditionele term: *enchaînement* (b.v. in Grammont 1922)
il arrive ‘hij komt’ [i.la.riv] *[il.a.riv].

(9) Het Frans wordt een schwa uitgewist indien hij (door de morfologie) direct vóór of achter een klinker is terechtgekomen:

autre ami /otrə ami/ [o.trə.mi] ‘andere vriend’

jolie /ʒoli+ə/ [ʒo.li] *[ʒo.li.ə] (maar is OK in traditionele versificatie)

Dus: AANZET is in het Frans hoger gerangschikt dan GELIJKRICHTING.

Conclusie:

- De contrasten tussen syllabificatie en klinkeruitwissing tussen het Noordnederlands en het Zuidnederlands zijn het gevolg van een contrast tussen respectievelijk de beperkingsvolgorden: GELIJKRICHTING >> AANZET en AANZET >> GELIJKRICHTING.
- In het Frans is de volgorde van de beperkingen eveneens AANZET >> GELIJKRICHTING.
- Men heeft een aantal onderlinge fonologische invloeden vastgesteld tussen het Zuidnederlands en het Frans/Picardisch.

==> Het ligt daarom voor de hand om aan te nemen dat het Zuidnederlands de volgorde van beperkingen: AANZET >> GELIJKRICHTING heeft aangenomen onder invloed van het Frans en het Picardisch. <==

V. Eigen observatie: Westvlaamse dialecten lijken meer syllable timed (zoals het Frans) dan stress timed (zoals het Nederlands en Engels). Dit past in het beeld en zou verder moeten worden onderzocht.

VI. Samenlevende en niet-samenlevende affixen

Er bestaat een asymmetrie tussen voor- en achtervoegsels: ‘*cohering* and *non-cohering* affixes’ (Booij 1995, 2002).

Prefixen zijn in het (Noordelijk) Nederlands niet samenlevend:

(10) a. *onteren* /ɔnt+er+ən/ [ɔnt.ʔe.rən]

Suffixen (behalve *-achtig* en een paar andere, consonant-initiële, suffixen) zijn samenlevend:

(10) b. *rodig* /rod+əʏ/ [ro.dəx] *[rot.ʔəx]

In de literatuur vinden we drie soorten oplossingen:

- (i) Verklaring binnen het kader van de prosodische fonologie (Booij 1995). De samenlevende affixen (d.w.z. de meeste suffixen) worden in het Prosodisch Woord opgenomen die door de woordbasis wordt gevormd. De niet samenlevende affixen, t.w. de prefixen en sommige suffixen worden aangehecht, maar niet opgenomen in het Prosodisch Woord. Welke affixen samenlevend zijn en welke niet, blijft een zaak van pure stipulatie.

- (ii) Analyse gebaseerd op aanhechting onder invloed van cyclische syllabificatie en letter-greepsintegriteit (Van Oostendorp 1994).
 (iii) Verschillende typen GELIJKRICHTINGSbeperkingen of andere beperkingen (Van Oostendorp 2004).

In de analyse zoals ik die hier voostel kan het verschil tussen samenklevende en niet-samenklevende affixen worden voorgesteld door de GELIJKRICHTINGSbeperking op te splitsen in GELIJKRICHTING-L(inks) en GELIJKRICHTING-R(echts) GELIJKRICHTING -L zegt dan dat de linkergrens van elk morfologisch woord moet overeenkomen met de linkergrens van elk fonologische woord. GELIJKRICHTING -R is hier het spiegelbeeld van. We kunnen de volgorde van beperkingen nu verfijnen:

Nnl.: GELIJKRICHTING -L >> AANZET >> GELIJKRICHTING -R
 Znl. en Frans: AANZET >> GELIJKRICHTING -L, GELIJKRICHTING -R

VII. West-Germaanse typologie

Engels: De meeste Germaanse voorvoegsels zijn verdwenen. De *n* van *un* wordt geresyllabificeerd in een klinker-initiële syllabe., b.v. in *uneatable*, *ununderstandable*, *unemployment*. De slotmedeklinkers van Romaanse prefixen worden in de volgende lettergreep geresyllabificeerd. Voorbeelden: *enable*, *inact*, enz. Er vindt, ook in niet-rhotische varianten van het Engels, resyllabificatie plaats van de *r* in de volgende klinker-initiële lettergreep:

- (10) a. my father [mai fɑðə]
 b. my father is [mai fɑðə ɪz]

Ergo: AANZET is hoger gerangschikt dan de GELIJKRICHTINGSbeperkingen

Duits: gedraagt zich als Noordnederlands en lijkt zelfs strenger in het respecteren van morfeemgrenzen. In het Noordnederlands worden de voorvoegsels en de eerste elementen van samenstellingen in sommige veelvoorkomende woorden wel geresyllabificeerd:

- (11) a. Nnl. verenigen /vər+e:nəy+ən/ [və.'re: nə. yən] (~ [vər.'ʔe: nə. yən]
 b. Dts. vereinen /vər+ainig+ən/ [vər.'ʔai. ni. g+ən]
 (12) a. Nnl.. tandarts /tand+arts/ ['tɑn.dɑɣts]
 b. Dts. Zahnarzt /tsa:n+a:rtst/ ['tsa:n.ʔa:ɾtst]

Het lijkt er dus op dat de Noordnederlands/Duitse toestand (morfeemgrenzen worden gerespecteerd bij de syllabificatie van prefixen en samenstellingen) de standaardtoestand is, terwijl de Zuidnederlands/Engelse situatie een innovatie moet zijn.

Fries:

Visser (1997:273) “a prefix-final consonant does not *have to* (*italics mine*, hence it apparently *can*, R.N.) undergo resyllabification in the case the prefix is attached to a vowel-initial stem; *ferefterje* /fər+eftər+iə/ ‘to decline, to go down(hill)’ [...] for instance is regularly syllabified as (fər)_σ (ɛf)_σ (tər)_σ (jə)_σ [...]”

Echter, mijn veldwerk laat zien dat resyllabificatie standaard is, dit geheel in tegenstelling tot Noordnederlands en Duits:

- (13) a. N.Nl.: onenig /ɔn+en+əy/ [ɔn.'ʔe.nəx]
 b. Fries: ûnienich /un+iən+iɣ/ [u.'niə.nɪx]
 (14) a. N.Nl.: oneetbaar /ɔn+et+bar/ [ɔn.'ʔet.bar]
 b. Fries: ûnytber /un+i:t+bər/ [u.'ni:t.bər]

- (15) a. N.NL.: oneerlijkheid /ɔn+er+lək+heid/ [ɔn.ˈʔer.lək.heit]
 b. Fries: ûnearlikens /un+er+lək+əns/ ‘ [u.ˈner.ləkəns]
- (16) a. N.NL.: onterven /ɔnt+ɛrv+ən/ [ɔnt.ˈʔer.və(n)]
 b. Fries: ûnterv(j)e /unt+ɛrv+jə/ [un.ˈtɛr.vjə]
- (17) a. N.NL.: onteigenen /ɔnt+eiγən+ən/ [ɔnt.ˈʔei.γənə(n)]
 b. Fries: ûnteichenje /ûnt+eixən+jə/ [un.ˈtei.xen.je]
- (18) a. N.NL.: uiteindelijk /œyt+ɛində+lək/ [œyt.ˈʔein.də.lək]
 b. Fries: úteinlik /yt+ɛin+lɪk/ [u.ˈteɪn.lɪk]
- (19) a. N.NL.: onafhankelijk /ɔn+af+haŋ+lək/ [ɔn.ʔaf.ˈhaŋ.kə.lək] (=3e)
 b. Fries: ûnôfhinklik /un+hiŋ+lɪk/ [u.nəə.hiŋ.klək]
- (20) a. N.NL.: bergachtig /berγ+axtəx/ [ˈberx.ˌʔax.təx] (=3f)
 b. Fries: bercheftich /berx+ɛftɪx/ [ber.ˈxɛftɪx]

Verrassende resultaten: i.t.t. iedere verwachting gedraagt het Fries zich als het Zuidnederlands en het Engels, waarvan we denken dat het door het Frans is beïnvloed, (voor zowel het Znl. als het Engels). Maar: als er één taal is die het Fries heeft beïnvloed, dan is dat het Nnl.

Hoe zagen vroegere stadia van het West-Germaans er uit?

Verwijzingen:

- Blancquaert, Edgard. 1934. *Practische uitspraakleer van de Nederlandsche taal*. Antwerpen : De Sikkel.
- Booij, Geert. 1995. *The Phonology of Dutch*. Oxford: Clarendon Press.
- _____. 2002. *The Morphology of Dutch*. Oxford: Oxford University Press.
- Cohn, Abigail. 1989. Stress in Indonesian and Bracketing Paradoxes. *Natural Language and Linguistic Theory* 7, 167-216.
- De Schutter, Georges. 1999. Fonologische parallellen aan weerszijden van de Germaans-Romaanse Taalgrens. *Taal en Tongval* 51, 111-130.
- Grammont, Maurice. 1922. *Traité pratique de prononciation française*. Paris: Lagrange.
- Noske, Roland. 2006. A prosodic contrast between Northern and Southern Dutch: a result of a Flemish-French sprachbund’. In Broekhuis, Hans et al., *Organizing grammar. Linguistic Studies in Honor of Henk van Riemsdijk*. Berlin: Mouton de Gruyter, 474-482. Te downloaden op <http://perso.univ-lille3.fr/~rnoske/publications/prosodiccontrast.pdf>
- Oostendorp, Marc van. 1994. Affixation and integrity of syllable structure in Dutch. In R. Bok- Bennema, Reineke and Cremers, Chrit (eds.) *Linguistics in the Netherlands 1994*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 151-162.
- _____. 1995. Vowel Quality and Syllable Projection. proefschrift, Universiteit van Tilburg.
- _____. 2000. *Phonological Projection. A Theory of Feature Content and Prosodic Structure*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- _____. 2004. Crossing Morpheme Boundaries in Dutch. *Lingua* 114, 1367-1400.
- Ryckeboer, Hugo. 2004. *Frans Vlaams*. Tiel: Lannoo.
- Visser, Willem. 1997. *The Syllable in Frisian*. Ljouwert/Utrecht: Fryske Akademy/HIL.
- Willemys, Roland. 2003. *Het verhaal van het Vlaams*. Antwerpen/Utrecht: Standaard Uitgeverij/Het Spectrum.